

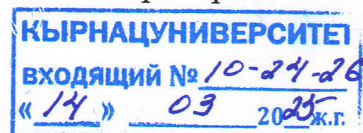
Бийгелдиева Нуржан Абдыгуловнанын “Көркөм тексттеги ретроспекция жана проспекция категориясы” аттуу 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган диссертациялык ишине үчүнчү расмий оппонент - филология илимдеринин доктору, доцент, Заманбап эл аралык университетинин ректору Маккамбай Ерматович Дарбановдун

ПИКИРИ

Диссертациялык кеңеште корголо турган докторлук иштин адистикке тиешелүүлүгү. Бийгелдиева Нуржан Абдыгуловнанын “Көркөм тексттеги ретроспекция жана проспекция категориясы деп аталат. Көркөм тексттеги ретроспекция жана проспекция категориялары кыргыз тилиндеги материалдын негизинде лингвистикалык талдоого алынган, көркөм тексттин функционалдашуусунун структурасы жана өзгөчөлүгү көркөм стилдин спецификасында табылган, экстралингвистикалык негизде шартталып аныкталган. Теманын аталышы көрсөтүп тургандай, бул докторлук диссертациялык изилдөө иши максаты жана мазмуну боюнча 10.02.01 - кыргыз тили адистигине туура келет жана диссертациялык кеңештин багытына дал келет.

Докторлук диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугу. Тилдик системанын эң жогорку деңгээли катары текстти таануу – лингвисттерди тексттин өзгөгүндө эмне жатат, кандай форманын негизинде жаралат, кандай эрежени сактайт сыяктуу суроону чечүүгө багыттоодо. Өз алдынча сапатка ээ болгон тил илиминин бир бөлүгү катары тексттик лингвистиканын калыптануусу азыркы лингвистикалык илимдин бардык өнүгүү процессин өзүнө камтыйт.

Диссертациялык иште тексттик категория түшүнүгү тексттин типологиялык белгилеринин аспектисинде каралып, коммуникативдик актыны эсепке алуу менен аныкталгандыгында. Көркөм тексттеги ретроспекция жана проспекция категориясын анализдөөнүн башкы критерийи

болуп, стилистикалык маани саналган. Ал ар түрдүү деңгээлдеги тилдик каражаттардын бириккен жыйындысынан туруп, бирдиктүү коммуникативдик дайындоонун баарлашуусунун максатынын, тилдик каражаттын жана спецификалуу айтымдардын маңызында ишке ашкан. Бул категориялар функционалдык семантикалык-стилистикалык категория катары лингвистикалык талдоого алынган.

Мындай изилдөөнүн актуалдуулугу жана эң керектүүлүгү көптөгөн окумуштуулардын А.Г. Баранов, О.А. Воробьева, И.Р.Гальперин, В.К. Гречко, М.Н. Кожина, Т.В. Матвеева, А.Н. Мороховский, Е.В. Сидоров, З.Я.Тураева, И.Я. Чернухина, С.Ж.Мусаев, С.Өмүралиева, Ж. Мамытов, Б.Ш.Усубалиев, Т.С.Маразыков, А.Э.Абдыкеримова ж.б. илимий эмгектеринде көрсөтүлгөн.

Көркөм тексттеги ретроспекция жана проспекция категориясын изилдөөгө алуу – азыркы учурда коммуникативдик функционалдык багытка туура болгон ыкта ишке ашкан жана аралаш илимдердин маалыматтарына таянылган. Ошондой эле, кыргыз тилиндеги көркөм чыгарманын материалында, функционалдык семантикалык-стилистикалык категория катары илимий-теориялык негизде биринчилерден болуп аныкталгандыгында.

2. Проблеманы изилдөөнүн абалы жана изилдөөнүн жаңылыгы.

Текстке эң татаал кубулуш катары мамиле жасоодо тилдин ар түрдүү деңгээлдеринин карым-катышта болуусун эске алуу менен анын күчөтүлгөн функционалдык аспектин стимулдаштыруу керектиги байкалдыгында. Категориялык-тексттик стилистикада текстти бүтүн жыйынды катары моделдөөдө, категорияларды аныктоо маселеси өтө курч турууда. Ошондой эле коммуникацияга кызыгуунун өнүгүшү менен текстке лингвистикалык анализ жүргүзүүдө башка илимдер: психология, социология, философия, коммуникациянын теориясы, физика, информатика ж.б. менен бирдиктүү иш алып баруу зарылдыгы жаралгандыгында.

Тексттик лингвистика жаатында изилдөө жүргүзүп келе жаткан И. О. Москальская (1981), М. А. Сапаров (1974), Ю. А. Урманцев (1961),

Т. И. Сильман (1967), Э. Бенвенист (1969), Д.С. Лихачев (1962), Л. Ельмслев (1963), С. Д. Кацнельсон (1984), Г. В. Колшанский (1974), В. М. Солнцев (2003), Н. С. Болотнова (1992), И. Р. Гальперин (1980), Т. М. Дридзе (1984), Н. И. Жинкин (1982), И. А. Зимняя (1976), С. Ж. Мусаев (1993, 1999, 2000, 2001, 2020, 2021), С. Өмүралиева (1987, 1999, 2002, 2005), Ж. Мамытов (1990, 2002, 2007), Б. Ш. Усубалиев (1994), Т. С. Маразыков (1996, 2005, 2014, 2020), А. Э. Абдыкеримова (2003, 2008) ж.б. окумуштуулардын пикирине таянуу менен диссертациялык эмгекте кыргыз тилинде жазылган көркөм чыгарманын толук текстиндеги ретроспекция жана проспекция категориясына лингвистикалык анализ экстралингвистикалык негизде жүргүзүлгөн. Ал категориялардын ролу ар түрдүү коммуникациянын чөйрөсүндө аныкталган, алардын көркөм баарлашуунун сферасындагы өзгөчө маанилери ачылып берилген. Көркөм тексттеги ретроспекция жана проспекция категориясы жөнүндөгү илимий-теориялык изилдөөлөр терең иликтөөгө алынган. Аларга жүргүзүлгөн лингвистикалык анализдин ык-жолдору, методдору, көркөм убакыт, учурдагы кеп, убактылуу-көрүнүштүк форма ж.б. түшүнүктөр фактылык материалдын негизинде ачылгандыгында. Алардын структуралык деңгээлдери, мейкиндик түзүлүшү, тилдик айтылыштары, аткаруу функциялары, өз ара карым-катышы, туюнтулуу өзгөчөлүктөрү ж.б. кыргыз тилиндеги көркөм тексттин мисалында экстралингвистикалык негизде талдалган.

3. Изилдөөнүн теориялык жана методологиялык жактан маанилүүлүгү.

Тексттик лингвистиканын бир багыты болгон тексттик категорияны аныктоо түшүнүгүнө жана анын көйгөйлөрүнө арналган лингвистикалык эмгектерде тексттик категорияга аныктама берүүдө, азыркы мезгилдин талабына ылайык, анын типологиялык жана параметралдык касиетине өзгөчө көңүл бурулган. Ошондой эле экстралингвистикалык факторлордун ретроспекция жана проспекциянын текст түзүүчү категория катары типтери, алардын көркөм тексттеги өзгөчөлүктөрү белгиленген. Диссертациялык иште

илимий-теориялык ойлорду жетекчиликке алуу менен аны өркүндөтүү максатында көркөм тексттеги ретроспекция жана проспекция категориясы иликтенди.

Тексттик лингвистика жалпы тил илиминин бир бөлүмү болгондуктан, анда адамдардын баарлашуусунун өбөлгөлөрүнүн жана шарттарынын маңызы, уюшулушу баяндалат. Анда бир функционалдык стилге, же жанрга таандык болгон тексттин түрү гана изилденбестен, анын типологиясынын курулушунун башка критерийлери: мейкиндик-убакыттык параметрлер, көркөм окуянын реалдуу жүрүшүнүн бузулушу, бүтүндүк, ырааттуулук, байланыштуулук, образдуулук ж.б. ачылып берилди.

Жалпы тил илиминде тексттик лингвистиканы талдоого алган окумуштуулардын (А.Г.Баранов, И.Р.Гальперин, М.Н.Кожина, Т.В.Матвеева, А.Н.Мороховский, З.Я.Тураева, И.Я.Чернухина ж.б.) илимий эмгектери окулуп-үйрөнүлүп, алардын илимий-теориялык иликтөөлөрү жетекчиликке алынды. Белгиленилген эмгектерде тексттик категорияны философиялык түшүнүүдөн алыстатып, анын текст түшүнүгүн моделдөөгө катышкан жалпы белгилери (касиет, параметр) аныкталган. Аларга: адресант жана адресат, кептин предмети жана адресатка билдирүүнүн ыгы, тексттик мейкиндик жана убакыт ж.б. кирет. Бул изилдөөлөрдүн баалуулугу функционалдык стилдердин ар бирин салыштырып кароону стилдик модификациянын аспектисинде чечкендиги болуп саналат.

Кыргыз тил илиминде тексттин лингвистикалык тигил же бул аспектисин анализге алып, аны лингвистикалык көз караштан сыпаттаган атайын илимий изилдөөлөр, монографиялар С.Мусаев (1999, 2000, 2001, 2010), С.Өмүралиева (1987, 1999), Ж.Мамытов (1990, 2002, 2007), Б.Усубалиев (1994), Т.Маразыков (1996, 2005, 2014, 2020), А.Ормонбекова (2012), А.Абдыкеримова (2008), А.Т.Дунканаев (2016), Т. Баястанова (2006), А.Омор (2002), Г.Ж. Кожоева (2012), Г.О.Көчөрөва (2021) ж.б. жаралды.

Академик С.Ж.Мусаев (2001) тексттик лингвистиканын өзүнчө илимий тармак катары жаралышы, баарыдан мурда, жалпы тил илиминин өзүнүн

өнүгүү логикасы, методологиясы менен шартталган закон ченемдүү процесс экенин белгилейт. Кыргыз филологиясында тексттик лингвистика маселесине филолог-илимпоздордун бир канча мууну кайрылган. С.Өмүралиева (1999) текстти логикалык, психикалык таасирдин негизинде, грамматикалык каражаттардын жардамы менен ишке ашкан бүтүндүк катары карайт. Б.Усубалиевдин (1994) пикиринде, көркөм чыгарманы биз көбүнчө бүкүлү, даяр чындык катары кабыл алабыз, чындыгында көркөм чыгарма – бул даяр чындыкты гана эмес, аны куруу, жаралуу процессин да өз кучагына камтыйт. Ж.Мамытов (2007) эмгегинде көркөм чыгарманын тилинин спецификасын лингвистикалык планда кенен иликтөөгө алган. Т. Маразыков (1996, 2005, 2014, 2020) эмгектеринде көркөм тексттердин тилине тиешелүү маселелерди тексттердин структуралык-семантикалык, прагматикалык, интеграциялык түзүлүшүнүн маселелери менен байланышта караган. Көркөм адабиятты толук кандуу, системалуу изилдеп-үйрөнүүдө, лингвистиканын катышуусуз ийгиликтүү жана туура жооп берүүгө мүмкүн эместигин А.Абдыкеримова (2008) аныктаган.

А.Дунканаев макалдын текст катары таанылышын, тексттик мазмунун, ошол мазмунду шарттаган структуралык өз алдынча бүтүндүгүн, макал текстинин текст ичинде колдонулушун, коммуникативдик шартын, поэтикалык текст экендигин, синтаксистик-ритмикалык уюшулушун илимий негизде көрсөткөн (2016).

Экстралингвистикалык факторлордун системасы функционалдык семантикалык-стилистикалык категориянын (ретроспекция жана проспекция) структуралык параметрлеринин жана функционалдашуусунун өзгөчөлүгүн аныктайт.

Акыркы он жылдыкта көркөм чыгармага лингвистикалык жактан талдоо жүргүзгөн окумуштуулардын эмгектеринде жаңыча абал жаралды, анда көркөм тексттин өзгөчө жактарын ачып берүүгө басым жасалууда. Көркөм текстте үч деңгээлди ажыратып кароо керек – лексикалык, синтаксистик, композиционалдык-синтаксистик, ал башка тексттерден өзүнө таандык ушул

белгилер менен айырмаланат. Көркөм чыгарманын текстине ойлоп чыгаруучулук, эстетикалуулук (көркөмдүк) мүнөздүү, бул өзгөчөлөнгөн жактары дайыма окурманды өзүнө буруп турат. Бирок, бул сапаттар менен эле аны көркөм эмес тексттерден айырмалап коюу чектегендик болот. Анын структуралык жактан болгон айырмачылыгы анын мазмундук өзгөчөлүгүнө негизделет, ал – белгилүү бир мазмунду баяндаган каражат катары түзүлүш.

Көркөм тексттин формага ылайык түзүлүшү мазмундук линияга жана бир багыттуулукка байланыштуулугу менен мүнөздөлүнөт, бирок ал мазмундук жактардын – мазмундук линиялык принципке багынган, кайра кайтуучу байланышка жана биринин артынан экинчиси болуп турган өз ара байланыштуу болгон айрым формалардын жаралышына карама-каршы болуп калат. Анын мазмунун кабылдоого, ага удаа ретроспективдүү жана эвристикалык – башка текстти кабылдоо сыяктуу да абал жаралат, ал бир эле учурда статикалык жана динамикалык болуп саналат да, башка текст сыяктуу учурга стилистикалык жактан мамилелеш болот.

4. Иштин практикалык мааниси.

Көркөм тексттеги ретроспекция жана проспекция категориясын иликтөөдөн чыккан натыйжаларды бардык изилдөөчүлөр (студенттер, магистранттар, аспиранттар ж.б.) колдоно алышат. Ретроспекция жана проспекциянын каражатын колдонуу принцибин билүү – көркөм текстти жаратуучуларга жана аны редакциялоочу адистерге да эң керек. Филология адистиги боюнча “Текст таануу”, “Кеп маданияты”, “Стилистика”, “Тексттик лингвистика”, “Текстке лингвистикалык талдоо”, “Көркөм чыгарманы талдоо” сыяктуу курстардын мазмунуна иштеги факт-материалдар, натыйжатынактар, жоболор кирет.

5. Изденүүчүнүн проблемага байланыштуу изилдөөгө кошкон салымы.

Диссертациялык эмгекте көркөм тексттеги ретроспекция жана проспекция категориясы Ч.Айтматовдун “Кылым карытаар бир күн” жана

К.Жусубалиевдин “Муздак дубалдар” романдарынын материалында экстралингвистикалык факторлорго таянуу менен лингвистикалык анализге алынды. Ретроспекция жана проспекция категориясына функционалдык семантикалык-стилистикалык категория катары чыгарылган жалпылоолор жана илимий корутунду-тыянактар изденүүчү тарабынан жеке ишке ашырылды.

6. Изилдөөнүн эксперименталдык жана көргөзмө материалдары.

Диссертант Н.А.Бийгелдиеванын бул докторлук диссертациясында эксперименталдык, иллюстративдик материалдар бай колдонулган. Көркөм тексттеги ретроспекция жана проспекция категориясына иллюстративдик материалдар Ч.Айтматовдун “Кылым карытаар бир күн” жана К.Жусубалиевдин “Муздак дубалдар” романдарынан кеңири пайдаланылган. Изилдөөдө топтолгон тилдик факты-материалдарга, көркөм тексттин материалдарына функционалдык семантикалык-стилистикалык анализ, тексттин тилдик жагына түздөн-түз лингвостилисттик талдоо жүргүзүлгөн.

Көркөм текстке лингвистикалык анализ жүргүзүү менен жана анын теориялык маселелерине практика жүзүндө Нарын мамлекеттик университетинин күндүзгү бөлүмүнүн 4-курсунун студенттери менен бирдикте эксперименталдык байкоо жүргүзүлгөн. Эксперименттин максаты аны жүргүзүүнүн формасы аныкталган, б.а., таратылган суроолорго (талдоого алынган маселелердин натыйжасынан кийинки) студенттер өз алдынча жеке отуруп, жооп беришкен. Алардан алынган жоопторду терең анализдөө аркылуу жалпылаштырылган жыйынтык чыгарылган. Көркөм тексттеги ретроспекция жана проспекция категориясын иликтөөдө, анын контекстинен мисал алып, аз көлөмүнө байкоо жүргүзүү көркөм чыгарманын стилистикалык жактан изилденишине шарт түзүлгөн.

7. Изилдөөдөгү жаңылык жана натыйжалардын ишенимдүүлүгү.

1-жыйынтык. Диссертациялык иште биринчилерден болуп, кыргыз тилиндеги толук бүткөн көркөм текстте текст түзүүчүлүк мааниге ээ болгон ретроспекция жана проспекция категориясына (мурда бул планда алар атайын

иликтөөгө алынбаган) комплекстүү түрдө дисциплиналар аралык анализ жасалды. Мындай аракетте көркөм стилдин жана белгиленилген категориялардын экстралингвистикалык негизи эске алынды, ал көркөм тексттин жогорку деңгээлдеги маанилүүлүгүн ачып берди. Ретроспекция жана проспекцияны иликтөөдө алардын эки деңгээли: терең, же мазмундук-маанилүүлүк деңгээл (алдыда болуп өткөн окуяларды жана таанып билүү процессинин динамикасын эске алуу менен) жана үстүрт, же композиционалдык-структуралык деңгээл (конкреттүү тексттин чегинде) толук иликтөөгө алынды. Иштин бул максаты жалпы жана кыргыз тил илиминин лингвист-окумуштууларынын пикирлерин жетекчиликке алуу менен ишке ашырылды.

2-жыйынтык. Көркөм тексттеги ретроспекция жана проспекция категориясы функционалдык семантикалык-стилистикалык категория катары кыргыз тилиндеги материалдын негизинде жаңы аспектиде аныкталды. Анда көркөм текстте белгилүү коммуникативдик-стилистикалык функцияны аткарган жана көркөм кептин стилдик өзгөчөлүгүнө аталган чөйрөдөгү баарлашуунун максатына жана милдетине, башка тексттик категориялардын белгилерине ээ болгон ар кандай деңгээлдеги тилдик каражаттар аныкталып көрсөтүлдү. Буларга байланыштуу ретроспекция жана проспекциянын айтылыштарын түзгөн тилдик каражаттарга системдүү түрдө, б.а., функционалдык семантикалык-стилистикалык категория катары алардын структурасына (терең жана үстүрт, микромейкиндик ж.б.) лингвистикалык талдоо жүргүзүлдү.

3-жыйынтык. Функционалдык стилистикада тилдик баарлашуунун ар кандай чөйрөдө колдонулуш өзгөчөлүктөрүн чагылдырган жана функционалдык стилдеги көркөм текстке (чыгармага) карата аныкталган кеңири функционалдык-коммуникациялык пландын негизинде тексттик категориялар (ретроспекция жана проспекция) аныкталды.

4-жыйынтык. Мындан тышкары, аларды изилдөө тексттин статикалык аспектисинде гана эмес, коммуниканттардын когнитивдик активдүүлүгүнүн

натыйжасы катары текст түзүүнүн принциптерин чагылдырган динамикалык жагына да багытталды.

5-жыйынтык. Ретроспекция жана проспекция категориясы көркөм тексттин семантикалык түзүлүшүн иштеп чыгууга жана аны бүтүндөй текстке жайгаштырууга түздөн-түз катышкан милдеттүү текст түзүүчү категориялар болуп саналат. Алар коммуникативдик процессти чагылдырып, автор менен окурмандын ортосундагы гармониялуу өз ара аракеттенүүнү ишке ашырат.

6-жыйынтык. Ретроспекция жана проспекциянын терең аспектиси – бул текстте чагылдырылган автордун таанып-билүү ишинин жүрүшүндөгү көркөм тексттин мазмуну менен мурунку жана алдыда болчу (жаңы) билимдердин ортосундагы байланыш. Категориянын бул жагы лингвистикалык стилистикада атайын изилдөөнүн предмети катары аныкталды, ал көркөм чыгарманын мазмунунун мейкиндик-убакыттык континуумун чагылдырган тексттин түзүлүшү менен байланышта каралды.

7-жыйынтык. Тексттин ар түрдүү аспектилерин (онтологиялык: анын жаралыш статусун жана оозеки кептен өзгөчөлүгүн; гносеологиялык: тексттеги объективдүү чындыктын жана реалдуу дүйнө менен идеалдуу дүйнөнүн эстетикалык чындыгынын чагылышын; өзүнө таандык болгон лингвистикалык: тексттин тилдик жактан курулушун; психологиялык аспект: текстти кабыл алуунун; прагматикалык аспект: тексттин авторунун объективдүү чындыкка жана мазмундагы материалга карата болгон мамилесинин мүнөзүн) талдоого алуу менен көркөм текстке лингвистикалык анализ жүргүзүлдү.

8. Автор тарабынан алынган натыйжалардын илимий-практикалык мааниси.

Диссертант Н.А.Бийгелдиеванын көркөм тексттеги ретроспекция жана проспекция категориясын изилдөөгө алуу – азыркы учурда коммуникативдик функционалдык багытка туура болгон ыкта ишке ашкандыгында жана аралаш илимдердин маалыматтарына таянылган. Ошондой эле, кыргыз тилиндеги көркөм чыгарманын материалында, функционалдык семантикалык-

стилистикалык категория катары илимий-теориялык негизде биринчилерден болуп аныкталып, бул өнүттөн изилдеп чыккандыгы бул багыттагы илимий изилдөөлөргө илимий өбөлгө түзөт деп ойлойбуз.

Ал эми анын практикалык мааниси аталган багытта жогорку окуу жайларында лекцияларды окууда, окуу куралдарын даярдоодо, курстук, дипломдук, магистрлик, кандидаттык жана докторлук иштерди жазууга өбөлгө болорунда шек жок.

9. Диссертациянын мазмунун жана тыянактарын баалоо.

Диссертант Н.А.Бийгелдиеванын аталган докторлук диссертациясын канааттандыруу деп эсептөөгө болот. Себеби диссертант тандап алган темасын жалпы жана жеке тил илимдериндеги буга чейин жарык көргөн көптөгөн илимий адабияттарга сереп жүргүзүү аркылуу негиздеп берген. Кийинки баптарда көркөм тексттеги ретроспекция жана проспекция категориясы талдоого алынган, топтолгон даяр тилдик фактылардын терең маанисин, колдонулуу өзгөчөлүктөрүн конкреттүү теориялык факты-материалдар аркылуу талдап чыккан. Диссертанттын бул ишмердиги аталган проблеманы илимий-теориялык жана практикалык жактан жеткиликтүү чечүүгө жөндөмдүү экендигинен жана илимий көз карашынын тереңдигинен кабар берип турат.

Эмгек тексттик лингвистика багытында изилдөө катары жакшы аткарылган илимий иш болуп саналат.

10. Диссертациянын тилинин илимий, стилистикалык жана логикалык өзгөчөлүктөрү.

Автордун диссертациялык эмгеги жеткиликтүү, илимий стилдин талаптарына ылайык жазылган. Иште логикалык ырааттуулук өз нугунда сакталган. Иште техникалык мүчүлүштүктөр жокко эсе. Бул эмгек бүткөн иш катары баалоого толук татыйт. Диссертациялык эмгектин жалпы концепциясына кедергисин тийгизген кемчиликтер кездешпейт.

Кыргыз тил илиминде көркөм тексттеги ретроспекция жана проспекция категориясына функционалдык семантикалык-стилистикалык,

лингвостилисттик талдоо жүргүзүүдө системалуулук сакталган. Изилдөөдө диалектикалык логиканын мыйзамдары, илимий изилдөө жүргүзүүнүн жалпы методологиялык принциптери талапка ылайык жетекчиликке алынган. Иште диалектикалык логиканын мыйзамдары туруктуу колдонулуп, изилдөөдөгү зарыл, маанилүү деп эсептелген материалдар терең, кылдат иликтөөгө алынган жана диссертацияда ынанымдуу жыйынтыктар чыгарылган. Натыйжада, изилдөөнүн объектиси болгон тексттин семантикалык структурасындагы ретроспекция жана проспекция категориялары, аларды коштогон экстралингвистикалык шарттар илимий изилдөөлөрдү жүргүзүүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрү, илимий ишти аткаруунун принциптери туура колдонулган деп айтууга толук негиз бар.

Иштин темасы, проблемасы, максат-милдеттери, усул-ыкмалары бир нукта иликтенип, бирин экинчиси толуктап, иштин мазмунунун, натыйжатыянактарынын бүтүндүгүн шарттап турат. Натыйжада, бул докторлук диссертациялык изилдөөдө алынган илимий жыйынтыктардын биримдиги жана натыйжалуулугу ынанымдуу.

11. Сын-пикирлер жана сунуштар.

Изилдөө иши алдыга коюлган максатка жеткен жана жыйынтыкталган. Ар бир баптын акырында тыянактар, диссертациянын аягында жалпы корутунду берилген. Диссертациянын негизги мазмуну, жыйынтыктары изденүүчүнүн илимий макалаларында толук жарык көргөн.

Ошондой болсо да, диссертацияны окуп чыккандан кийин төмөнкүдөй сунуштарды айтууну туура деп эсептейбиз:

1. Диссертациялык иштин 1.2. параграфында "...ушул идеянын негизинде кийинчерээк тилге карата коммуникативдик-функционалдык мамиле кылуу жаралат да, мунун негизин, сүйлөмдү кеп бирдиги, коммуникативдик акт катары кароо, б.а., актуализация идеясы түзөт. Бул идея коммуникативдик синтаксистин актуалдуу жиктештирүү теориясынын борбордук идеясы катары потенциалдык синтаксистик кубулуштарды түшүндүрүүгө, сыпаттоого багытталат. Ал эми актуалдуу жиктештирүүдө сүйлөм – тилдин

кыймылсыз, өзгөрүүсүз бирдиги катары эмес, контекстке, прагматикалык талап, максат-мүдөөгө жараша дайыма кыймылдагы, өзгөрүүдөгү структурасы катары мамиле кылат” (1.2., 23-24 бб.) деп изилдөөчү белгилейт. Бул белгиленген идея Г.А. Золотованын коммуникативдик синтаксис боюнча, П.Адамецтин, В.Матезиустун, К.Токтоналиевдин, Р.А. Вафеевдин, А.Калыбаеванын коммуникативдик-функционалдык синтаксиси боюнча, Витгенштейн, Остин, Рассел, Фреге, Вендлер, П. Кадырбековалардын кеп актылары жана коммуникативдик мамилелер боюнча эмгектеринде изилденген. Бирок, **диссертациялык иште (биринчи бөлүмүндө), пайдаланылган адабияттар тизмесинде аталган лингвисттердин эмгектери каралган эмес.**

2. “Көркөм тексттин лингвистикалык абалына анализ жүргүзүүнүн теориялык-методологиялык негизи” бөлүмүнүн “Изилдөөнүн объектиси, предмети, прозалык көркөм тексттин өзгөчөлүктөрү, лингвистикалык анализ жүргүзүүнүн жолдору, методдору” 2.1. параграфында “диссертациялык иштин методологиялык базасы жана методдору” деп аталган изилдөөнүн 67-79 беттеринде **теориялык-методологиялык негизи** катары проблема боюнча **белгилүү окумуштуулардын жалпыланган** (изилдөөнүн концепциясын түзүүчү) **эмгектеринин жыйындысы** берилген эмес. Бул параграфта көркөм текстти комплекстүү иликтөөдөгү колдонулган **методдору** жана көркөм текстке жүргүзүлгөн **лингвистикалык анализ эле каралган.**

3. Диссертациялык иштин структурасы боюнча сунуштар. Диссертациянын үчүнчү жана төртүнчү бөлүмдөрүн бир бөлүмгө бириктирсе бөлүмдөрдүн саны кыскармак. Бөлүмдөрдүн корутундуларынын көлөмү 2,5 - 3 беттен түзүлгөн (1 - 1,5 бет жетиштүү). Изилдөөдө бир топ иш аткарылган болсо да, жалпы корутундусу кыска берилген, 2,5 беттен түрат.

4. Диссертациялык иште орфографиялык жана стилистикалык каталар кездешет.

Бирок жогоруда белгиленген сунуштар диссертациялык иштин жалпы мазмунун төмөндөтө албайт.

**Издөнүүчү Н.А.Бийгелдиеванын диссертациялык ишине түзүлгөн
квалиметрикалык матрица.**

	Баалоо параметри	10	9	8	7	6	Бар- Дыгы
1	Актуалдуулугу	+					10
2	Проблеманы изилдөөнүн абалы жана изилдөөнүн жаңылыгы	+					10
3	Теориялык жана методологиялык жактан маанилүүлүгү		+				9
4	Иштин практикалык мааниси	+					10
5	Изилдөөчүнүн проблемага байланыштуу изилдөөгө салган салымы	+					10
6	Эксперименталдык жана көргөзмө материалдары	+					10
7	Жанылык жана натыйжалардын ишенимдүүлүгү	+					10
8	Автор алган натыйжалардын илимий-практикалык мааниси	+					10
9	Диссертациянын мазмунун жана тыянактарын баалоо		+				9
10	Тилдик илимий, стилистикалык жана логикалык өзгөчөлүгү	+					10
	Жалпы						98

Жыйынтыктап айтканда, Бийгелдиева Нуржан Абдыгуловнанын “Көркөм тексттеги ретроспекция жана проспекция категориясы” аттуу диссертациялык эмгеги илимий изилдөө жагынан толук бүткөн, Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук Аттестациялык Комиссиясынын 10.02.01 –

кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражаны изденип алуу үчүн диссертацияларга коюлуучу талаптарына толук жооп берген эмгек деп эсептелет. Анын автору филология илимдеринин доктору деген окумуштуулук даражаны алууга татыктуу деп эсептейбиз.

**Үчүнчү расмий оппонент, филология илимдеринин доктору,
доцент, Заманбап эл аралык университетинин ректору:**

M. E. Darbanov
М. Е. Дарбанов

М. Е. Дарбановдун колун тастыктаймын.

Адистер бөлүмүнүн башчысы:

M. I. Avdieva
М. И. Авдиева

11.03.2025 ж.